Valiokunnan lausunto TuVL 4/2016 vp– K 10/2016 vp

Tulevaisuusvaliokunta

Hallituksen vuosikertomus 2015

Tarkastusvaliokunnalle

JOHDANTO

Vireilletulo

Hallituksen vuosikertomus 2015 (K 10/2016 vp): Asia on saapunut tulevaisuusvaliokuntaan lausunnon antamista varten tarkastusvaliokunnalle. Määräaika: 3.6.2016.

Asiantuntijat

Valiokunta on kuullut:
- neuvotteleva virkamies Taina Kulmala, valtioneuvoston kanslia
- hallitusneuvos Arno Liukko, valtioneuvoston kanslia
- talouspäällikkö Tiina Heikkinen, opetus- ja kulttuuriministeriö
- teollisuusneuvos Marjukka Aarnio, työ- ja elinkeinoministeriö
- neuvotteleva virkamies Timo Määttänen, työ- ja elinkeinoministeriö
- neuvotteleva virkamies Sari Kauppinen, sosiaali- ja terveysministeriö
- johtaja Merja Mustonen, sosiaali- ja terveysministeriö
- hankepäällikkö Minna Saario, sosiaali- ja terveysministeriö
- hallitusneuvos Esko Salo, sosiaali- ja terveysministeriö
- projektipäällikkö Raija Tiainen, sosiaali- ja terveysministeriö

Valiokunta on saanut kirjallisen lausunnon:
- opetus- ja kulttuuriministeriö
- sosiaali- ja terveysministeriö

VALIOKUNNAN PERUSTELUT

Tulevaisuusvaliokunta keskittyy lausunnossaan seuraaviin tulevaisuusmietinnössä TuVM 1/ 2014 vp esille nostettuihin teemoihin:

- Tiedestrategia sekä tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan (TKI) taso
- Kansallisen ennakointimallin toimeenpano
- Kokeilujen edistäminen

Valmis
5.0

- Työelämän uudistaminen niin, että teema sisältää myös yrittäjyyden edistämisen, osatyökyvyn hyödyntämisen sekä sosiaaliturvan kehittämisen näitä tavoitteita tukevaan suuntaan
- Varhaisen puuttumisen periaate ja syrjäytymisvaarassa olevien nuorten työhön kiinnittyminen
- Kestävän kasvun edistäminen hallinnollisten esteiden karsimisella, kokeiluhankkeilla ja taloudellisella ohjauksella.

Tiedestrategia sekä tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiotoiminnan (TKI) taso. Pitkään jatkuneiden talousvaikeuksien vuoksi Suomen tutkimus- ja kehittämismenojen BKT-osuus on viime vuosina laskenut: vuonna 2009 osuus oli 3,8 %, 2013/3,3 %, 2014/3,2 % ja 2015/3,14 % (Tilastokeskuksen ennakkotieto). Vaikka Suomi on menettämässä asemiaan kilpailijamaihin nähden laskevan trendin jatkuessa, niin vuoden 2013 vertailutietojen perusteella Suomi oli tutkimus- ja kehittämistoiminnan menoissa edelleen maailman viiden kärkimaan joukossa. Valtion tutkimusrahoituksen BKT-osuus vuonna 2014 oli 0,96 %, mikä on vain hieman alle EU:ssa yhteisesti sovitun julkisen TKI-rahoituksen yhden prosentin intensiteettitavoitteen. Kansainvälisesti vertaillen osuus oli Suomea korkeampi ainoastaan Tanskassa ja Islannissa.

Opetus- ja kulttuuriministeriön lausunnon mukaan koti- ja ulkomaisissa tutkimuksissa on havaittu jo usean vuoden ajan osaamispohjan rapautumista. Julkisen talouden sopeuttamistoimien vuoksi tulee entistä haastavammaksi ylläpitää talouden ja yhteiskunnan kannalta tärkeitä opetus- ja kulttuuritoimen toimialaan kuuluvia palveluita.

> Tulevaisuusvaliokunta on lausunnossaan TuVL 3/2016 vp todennut, että valtiolle erityisiä innovaatiopolitiikan tehtäviä ovat koulutuspolitiikka sekä alhaalta ylöspäin suuntautuva yritys- ja tutkimuslähtöinen innovaatioiden ja investointien mahdollistaminen.
>
> Tätä voidaan edistää yritysten sekä tutkimus- ja koulutusorganisaatioiden yhteistyötä kehittämällä, yrityslähtöisten TKI-investointien tuki-intensiteettiä kasvattamalla sekä startupien nousua edistämällä.
>
> Tutkimuksen osalta on lisäksi huolehdittava siitä, että yliopistojen tutkimus-, koulutus- ja innovaatiopoliittinen ohjaus on yhdenmukaista: mittarit eivät saa poliittisen ohjauksen toisessa päässä rankaista siitä, mihin toisessa päässä ohjeistetaan.
>
> Myös huippututkimuksen edellyttämästä infrastruktuurista on huolehdittava.

Kansallisen ennakointimallin toimeenpano. Toimintakertomuksessaan hallitus toteaa, että uusi ennakointimalli on vuoden 2015 aikana kehittynyt ja suurelta osin vakiintunut valtioneuvoston kanslian johtamaksi ja yhteistyökumppaneiden eli Sitran, Tekesin ja Suomen Akatemian tiiviisti yhteistyössä toteuttamaksi osaksi Suomen kansallista ennakointikenttää. Uuden ennakointimallin keskeisiä elementtejä ovat ennakointijärjestelmän toimijoita ja ennakointitietoa yhteen keräävä kansallinen ennakointiverkosto, ennakoinnin hyödyntämistä päätöksenteossa kehittävä ennakointiluotsi sekä avoimet ja teemaltaan vaihtelevat Foresight Friday -tapahtumat, vuosittainen Finnsight-ennakointifoorumi ja ennakointiverkoston toimijoille suunnattu tulevaisuuskoulutus-verkkoluentosarja.

Tulevaisuusvaliokunta toteaa, että valtioneuvoston kanslian johtaman uuden kansallisen ennakointimallin toiminta on lähtenyt hyvin käyntiin.

Mallin vaikuttavuuden kannalta on kuitenkin tärkeää edelleen 1) laajentaa kansallisen ennakointiverkoston toimijoiden määrää, 2) kiinnittää alueelliset ennakointiverkostot tiiviimmin mukaan verkoston toimintaan, 3) lisätä toiminnan kansainvälisyyttä sekä 4) kehittää ennakointiluotsin toimintaa: valtioneuvoston yhteisiä ennakointiprosesseja tulisi vahvistaa samalla kun kansallisen ennakointiverkoston tuloksia tulisi kiinnittää tiiviimmin päätöksentekoon ja ministeriöverkostoja tiiviimmin ennakointiverkoston toimintaan.

Kokeilujen kehittäminen. Hallitus on käynnistänyt kärkihankkeen kokeilujen edistämiseksi. Vuoden 2015 aikana on tehty taustaselvityksiä ja käyty laajasti keskusteluja eri sidosryhmien kanssa odotuksista kokeilutoiminnan edistämisessä sekä tehty suunnitelmaa varsinaisesti vuonna 2016 käynnistyvästä toiminnasta. Keskustelufoorumiksi on avattu www.kokeilevasuomi.fi-sivusto. Kokeiluohjelman toteutusta tukemaan on asetettu myös parlamentaarinen neuvottelukunta ja ministeriöiden yhteistyöryhmä.

Lausunnossaan TuVL 2/2015 vp tulevaisuusvaliokunta painotti kärkihankkeisiin ja kokeiluihin liittyen vaikutusten arvioinnin merkitystä. Tuloksia on arvioitava systemaattisesti taloudellisten, sosiaalisten ja yleensä yhteiskunnallisten vaikutusten kannalta ottaen huomioon myös pitkän aikavälin yhteiskuntapolitiikan tavoitteet.

Lausunnossaan tulevaisuusvaliokunta korosti myös hyväksi havaittujen käytäntöjen ja kokeilujen sekä saatujen kokemusten levittämistä ja vahvistamista.

Tulevaisuusvaliokunta myös kiirehti erityisesti biotalouteen, digitalisaatioon sekä osaamiseen ja koulutukseen liittyvien kärkihankkeiden sekä perustuloon ja palveluseteleihin liittyvien kokeilujen toteuttamista. Perustulo- ja palvelusetelikokeiluissa kokeilut on määriteltävä ja rajattava huolellisesti. (Perustuslaki asettaa omat rajoituksensa.) Tuloksia on arvioitava taloudellisten, sosiaalisten ja yleensä yhteiskunnallisten vaikutusten kannalta ottaen huomioon myös pitkän aikavälin yhteiskuntapolitiikan tavoitteet.

Työelämän uudistaminen niin, että teema sisältää myös yrittäjyyden edistämisen, osatyökyvyn hyödyntämisen sekä sosiaaliturvan kehittämisen näitä tavoitteita tukevaan suuntaan. Huonon taloudellisen tilanteen seurauksena työllisyys laski ja työttömyys lisääntyi vuonna 2015. Työttömyysaste nousi 9,4 prosenttiin (8,7 % v. 2014) ja työttömien työnhakijoiden määrä nousi 352 000 henkilöön (326 000 henkilöä v. 2014). Työllisyysaste oli 68,1 prosenttia. Työmarkkinoiden keskeisinä ongelmina olivat voimakkaasti lisääntynyt pitkäaikaistyöttömyys ja siihen liittyvät kohtaanto-ongelmat.

Vaikka edistystä on tapahtunut monella mittarilla, niin esimerkiksi nuoriso- ja pitkäaikaistyöttömyyden sekä ulkomaalaistaustaisten työttömyysasteen vähentämisessä ja työelämän laadun parantamisessa ei työ- ja elinkeinoministeriön mukaan ole onnistuttu tavoitteiden mukaisesti.

Suomessa sosiaaliturva on rakennettu sen varaan, että työtä tehdään joko palkansaajina tai yrittäjinä. Kaikki ansaintatarkoituksessa työelämässä olevat kuuluvat jompaankumpaan kategoriaan ja

ovat siten sosiaaliturvan piirissä. Tästä näkökulmasta Suomen sosiaaliturva on kattava. Ongelmana on näiden selkeiden roolien sekoittuminen esimerkiksi uusien toimintamallien, kuten esimerkiksi jakamistalouden, vuoksi tai jos henkilö toimii sekä työsuhteessa että myös yrittäjänä. Hallituksen keväällä 2016 sopiman yrittäjyyspaketin tavoitteena on tehdä esimerkiksi sivutoimisen yritystoiminnan aloittaminen työttömänä nykyistä sujuvammaksi. Myös ns. yhdistelmävakuutuksen toteuttamista selvitetään. Se koskisi niitä yrittäjiä, joilla on samanaikaisesti palkka- ja yritystuloja. Nykyjärjestelmässä on mahdollista vakuuttaa palkkatulot tai yritystulot, mutta ei molempia.

Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan työikäisistä suomalaisista noin 1,9 miljoonalla on jokin pitkäaikaissairaus tai vamma. Heistä 600 000 arvioi, että tämä sairaus tai vamma vaikuttaa heidän työhönsä tai työmahdollisuuksiinsa. Sosiaali- ja terveysministeriön osatyökykyiset työssä -ohjelma (2013—2015) testasi 12 pilottiorganisaation voimin uutta toimintamallia osatyökykyisten työssä jatkamisen ja työllistymisen edistämiseksi. Pilottien tuottamia hyviä käytänteitä levitetään hallituksen kärkihankkeessa.

> Tulevaisuusvaliokunta totesi lausunnossaan TuVL 3/2016 vp, että tehokas tapa purkaa kannustinloukkuja on byrokratialoukkujen purkaminen.
>
> Sosiaaliturvajärjestelmää on yksinkertaistettava ja automatisoitava niin, että sosiaalietuudet sopeutuvat helposti ja ennakoitavasti tulojen muutoksiin, jotta työtön voi vastaanottaa lyhytaikaistakin työtä ilman suurta vaivaa ja huolta etuuksien katkeamisesta.
>
> Tulevaisuusvaliokunta totesi lausunnossaan TuVL 2/2015 vp, että nyt tehdyt sopeuttamistoimet tulevat asiantuntijoiden mukaan todennäköisesti lyhyellä aikavälillä lisäämään muun muassa sosiaalisia, terveydellisiä ja toimeentuloon liittyviä ongelmia. Tulevaisuusvaliokunta toteaa, että myös terveyteen ja hyvinvointiin liittyvät kärkihankkeet ja rakenneuudistukset ovat tarpeellisia. Entistä enemmän on suunnattava uusia toimintamalleja ja resursseja eriarvoistumisen, köyhyyden, yksinäisyyden sekä nuorten syrjäytymisen ehkäisyyn sekä kasvaneen maahanmuuton tarpeiden ratkaisemiseen.

Varhaisen puuttumisen periaate ja syrjäytymisvaarassa olevien nuorten työhön kiinnittyminen. Hallituksen Nuorisotakuuta yhteisötakuun suuntaan -kärkihankkeen tavoitteena on vähentää koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten määrää. Sosiaali- ja terveysministeriön vetovastuulla on vahvistaa nuorten sosiaali- ja terveyspalveluita ja mielenterveyspalveluita sekä taata kuntoutuspaikat. Erityisesti toimenpiteitä suunnataan eristäytyneiden ja yksinäisten sekä mielenterveys- ja päihdeongelmista kärsivien, koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten selviytymisen tukemiseen ja hyvinvoinnin parantamiseen.

Arvio koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevista 15—28-vuotiaista vaihtelee 70 581 ja 117 583 välillä, mikä tarkoittaa noin 7,7 %—12,9 % vastaavasta ikäluokasta. Vuonna 2014 pelkän perusasteen suorittaneista 20—29-vuotiaita oli 115 816 henkilöä, mikä on 17,0 % ikäluokasta (Lähde: findikaattori.fi).

Nuorten aikuisten osaamisohjelman sisäänoton päättyminen samanaikaisesti, kun valtionosuusrahoitteiseen oppilaitosmuotoiseen ammatilliseen peruskoulutukseen kohdistuu 190 miljoonan

euron säästö, tulee väistämättä vähentämään kohderyhmälle suunnattua koulutustarjontaa. Myös muille peruskoulutuksen kohderyhmille, ennen kaikkea aikuisväestölle suunnattu peruskoulutuksen tarjonta tulee vuonna 2017 jossain määrin vähenemään. Ammatillisen peruskoulutuksen tarjonnan supistumista ja kohdentumista eri kohderyhmille on kuitenkin vielä tässä vaiheessa mahdotonta arvioida tarkemmin.

Tulevaisuusvaliokunta korosti lausunnossaan TuVL 3/2016 vp, että koulutuksella on suuri merkitys syrjäytymisen ehkäisemisessä ja hyvinvoinnin edistämisessä.

Syrjäytymisen näkökulmasta erityisen tärkeä on ensimmäinen peruskoulun jälkeinen koulutusvalinta. Oikeita koulutusvalintoja ja urapolkuja voidaan edistää lisäämällä peruskoulujen oppilashuollon ja opinto-ohjauksen resursseja ja räätälöityä opinto-ohjausta etenkin riskiryhmille eli peruskoulussa heikommin menestyneille.

Toisen asteen ja korkea-asteen keskitettyjä hakujärjestelmiä voisi tulevaisuusvaliokunnan mielestä myös muuttaa siten, että korkeammista hakutoiveista ei myönnetä lisäpisteitä eikä hakutoiveiden määrälle aseteta mitään rajoitusta.

Kestävän kasvun edistäminen hallinnollisten esteiden karsimisella, kokeiluhankkeilla ja taloudellisella ohjauksella. Työ- ja elinkeinoministeriön kasvupanostuksia on suunnattu talouden rakenteen monipuolistamiseen ja yritysten uudistumiseen painottaen kasvun kärkinä cleantechiä, biotaloutta, digitalisaatiota, terveysalaa ja aineetonta arvonluontia.

Toimenpiteet pk-yritysten kansainvälistymisvalmiuksien parantamisessa, innovaatiotoiminnan lisäämisessä ja hyödyntämisessä, yritysten viennin- ja kansainvälistymisen lisäämisessä sekä uuden liiketoiminnan kehittämisessä Suomen uusille ja vahvuusalueille, kuten esimerkiksi bio- ja luonnonvaratalouteen ja ympäristöalalle, uusien yritysten määrän kasvattamisessa ja yritysten sääntelytaakan vähentämisessä eivät kuitenkaan työ- ja elinkeinoministeriön mukaan ole onnistuneet tavoitteiden mukaisesti.

Tulevaisuusvaliokunta kiirehti lausunnossaan TuVL 2/2015 vp muun muassa biotalouteen ja digitalisaatioon liittyviä kokeiluja.

Lisäksi valiokunta totesi, että biotalous on ymmärrettävä kärkihankkeissa tarpeeksi laajasti niin, että se sisältää sekä metsä- että peltoperäisen biotalouden ja lisäksi myös sinisen eli mereen perustuvan biotalouden, kiertotalouden, palvelut kuten esimerkiksi luontomatkailun sekä myös synteettisen biologian radikaalit teknologiat, kuten esimerkiksi lääkekehityksen ja -diagnostiikan.

Uusien innovaatioiden käyttöönottoa on nopeutettava kokeiluhankkeilla ja innovatiivisilla julkisilla hankinnoilla.

VALIOKUNNAN PÄÄTÖSESITYS

Tulevaisuusvaliokunta esittää,

että tarkastusvaliokunta ottaa edellä olevan huomioon.

Helsingissä 1.6.2016

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa

puheenjohtaja Carl Haglund r
jäsen Mikko Alatalo kesk
jäsen Harri Jaskari kok
jäsen Timo Kalli kesk
jäsen Jukka Kopra kok
jäsen Antti Lindtman sd
jäsen Aila Paloniemi kesk
jäsen Olli-Poika Parviainen vihr
jäsen Arto Pirttilahti kesk
jäsen Joona Räsänen sd
jäsen Sari Tanus kd
jäsen Ville Vähämäki ps
varajäsen Eeva-Johanna Eloranta sd
varajäsen Jani Mäkelä ps
varajäsen Sari Raassina kok

Valiokunnan sihteereinä ovat toimineet

valiokuntaneuvos Paula Tiihonen
pysyvä asiantuntija Olli Hietanen